

MOARTEA LUI ȘTEFAN CEL MARE ȘI SEMNELE VREMII

Andrei PROHIN*

Epoca lui Ștefan cel Mare constituie una din perioadele cele mai incitante ale istoriei românilor, deopotrivă pentru specialiști, cât și pentru publicul larg. Numeroase studii consacrate acestui subiect, din secolul al XIX-lea și până astăzi, au pus în valoare diverse aspecte ale personalității ștefaniene, ale evenimentelor domniei sale, anturajului politic, evoluției artistice din a doua jumătate a secolului al XV-lea etc. Cercetarea realităților din Țara Moldovei în timpul domniei lui Ștefan Vodă comportă multiple dificultăți datorită numărului restrâns de izvoare disponibile, cât și distanței temporale care ne separă de o societate având o altă mentalitate. Contribuțiile istoricilor ieșeni Ștefan S. Gorovei, Maria Magdalena Székely și Liviu Pilat au pus în lumină influența miracolelor, datelor simbolice și așteptărilor escatologice asupra acțiunilor domnului Moldovei. Un episod semnificativ, ilustrând mentalitatea medievală, precum și viziunile cronicarilor din spațiul românesc îl constituie moartea lui Ștefan cel Mare.

Letopisețul Anonim al Moldovei, cronica oficială a curții, zugrăvește astfel plecarea lui Ștefan Vodă la cele veșnice: „În anul 7012 [1504], luna iulie 2, marți, a răposat robul Lui Dumnezeu, domnul Ion Ștefan Voievod, domnul Țării Moldovei, ca la 3 ceasuri din zi. Și a fost în același an, înainte de moartea lui, iarnă grea și foarte aspră, cum nu fusese niciodată. Și au fost în timpul verii ploi mari și revărsări de ape și înecuri din pricina apelor mari”¹. Pentru autorul relatării, Ștefan cel Mare e un suveran creștin („robul Lui Dumnezeu”), moartea căruia e firesc să trezească multiple regrete, deoarece a dispărut dintre pământeni un om credincios, conducătorul suprem al statului. Evenimentul este memorabil și datorită coincidenței sale cu dezlănțuirea stihțiilor naturii în același an, urmate de victime umane. Gerurile iernii au un caracter ieșit din comun („cum nu fusese niciodată”), reprezentând, posibil, ceva mai mult decât un fenomen al naturii, un semn care necesită explicații.

* Liceul Teoretic „Nicolae Iorga”, Chișinău – Republica Moldova.

¹ *Cronicile slavo-române din secolele XV-XVI* publicate de Ion Bogdan. Ediție revăzută și completată de Petre P. Panaitescu, București, Editura Academiei, 1959, p. 22.

Din punct de vedere cronologic, întâi au fost gerurile aspre (iarna), iar mai apoi a murit Ștefan cel Mare (vara). Însă cronicarul a inserat enunțul despre cataclisme *după* decesul domnului, astfel încât fenomenele naturii decurg semantic din evenimentul morții voievodului. Se poate presupune că pentru contemporani întâmplările consemnate erau unite nu doar printr-o juxtapunere cronologică, dar și printr-un raționament care vedea în dezastrelor provocate de stihiiile naturii o reflectare a dramei umane.

Tabloul morții lui Ștefan cel Mare, însoțit de geruri aspre, ploi abundente și inundații, este reluat în *Letopisețul* lui Grigore Ureche (c. 1590-1647)² și în cel al lui Nicolae Costin (c. 1660-1712)³. Știrea se mai întâlnește la cronicarul polonez Bernard Wapowski (m. 1535), care ne indică și data când au avut loc inundațiile: „În același an, care era anul Domnului 1504, în lunile lui martie și aprilie râurile se umflară de ploile cele multe și ieșiră din albiile lor, cum nu se pomenise până atunci; și nu mult după aceea muri Ștefan, palatinul Moldovei”⁴. Luând în considerare această precizare cronologică, putem afirma că iarna grea, ploile abundente și revărsarea râurilor au precedat, toate, moartea domnului Moldovei.

Comentând succesiunea acestor evenimente, după cum le înfățișează sursele medievale, lingvistul Gheorghe Mihăilă conchidea că stihiiile naturii au prevestit decesul voievodului⁵. În opinia istoricilor Ștefan S. Gorovei și Maria Magdalena Székely, cronicarii au plasat „într-o conexiune evident și intenționat cauzală tulburările atmosferice și drumul spre veșnicie al lui Ștefan cel Mare”⁶. Pentru contemporani, „natura însăși părea să participe și să contribuie, chiar, la spaima oamenilor pentru care ceasul lumii s-ar fi oprit odată cu ultima bătaie a inimii stăpânului lor”⁷. Într-un alt pasaj al aceleiași lucrări, autorii citați precizează: „Când sfârșitul lui Ștefan cel Mare a fost aproape, dezlănțuirea stihiiilor a vestit că monarhul încetase să mai aibă vreo putere asupra elementelor naturii, dovadă că se pregătea să treacă la viața veșnică”⁸.

² *Letopisețul Țării Moldovei*. Îngrijirea textelor, prefațarea letopisețelor, glosar și indici de T. Celac, Chișinău, Editura Hyperion, 1990, p. 58.

³ Nicolae Costin, *Scrieri*, vol. I. Ediție îngrijită de S. Korolevschi, Chișinău, Editura Hyperion, 1990, p. 406.

⁴ *Portret în cronică: Ștefan cel Mare și Sfânt (1504-2004)*, Suceava, Editura Mușatinii, 2004, p. 190-191.

⁵ Gheorghe Mihăilă, *Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi*, București, Editura Minerva, 1972, p. 147.

⁶ Ștefan S. Gorovei, Maria Magdalena Székely, *Princeps omni laude maior. O istorie a lui Ștefan cel Mare*, Suceava, Editura Mușatinii, 2005, p. 428.

⁷ *Ibidem*, p. 427.

⁸ *Ibidem*, p. 479.

Prin urmare, avem două interpretări ale inundațiilor (și a altor catastrofe) în concepția strămoșilor noștri: a) prevestire a unor schimbări majore; b) indiciu că suveranul nu mai exercită patronajul asupra cadrului natural. Ca să înțelegem raționamentul care alimentează asemenea interpretări, vom examina percepția inundațiilor în contextul literaturii medievale românești și străine și al tradițiilor populare.

Cronicile slavo-române din secolele XV-XVI atestă mai multe exemple de manifestări extreme ale naturii: „iarnă grea și ger”⁹ (*Cronica moldo-germană*), „vreme nepotrivită, rea”¹⁰, „o iarnă aspră, încât și copacii s-au uscat”¹¹ (*Cronica lui Macarie*), „râul era și umflat”¹² (*Cronica lui Eftimie*), „iarnă aspră și ger cu vânturi rele și aspre”¹³ (*Cronica lui Azarie*). Stihiile dezlănțuite aparțin aceleiași serii de năpaste abătute asupra țării ca și năvălirile dușmanilor, războaiele etc. Dramele social-politice pot fi caracterizate prin analogie cu intemperiiile naturii. Referindu-se la fuga și suferințele lui Petru Rareș după prima sa domnie (1527-1538), cronicarul Macarie scrie că domnul „a scăpat de potopul care le înghite pe toate ca un nou Noe și a salvat familia lui în cetatea Ciceiului”¹⁴. Azarie descrie atacul tătarilor, otomanilor și muntenilor asupra Moldovei din anul 1574 astfel: „De peste tot s-au revărsat ca șuvoaiele zgomotoase, numeroși ca nisipul”¹⁵. Dar natura poate furniza și miracole, ca în următorul pasaj din *Cronica moldo-germană*: „În luna august 11 zile a plouat sânge”¹⁶.

Sursele narative din Transilvania înregistrează diverse intemperii pe parcursul secolelor. Călugărul Rogerius din Oradea preciza că în iarna năvălirii tătarilor (1241-1242) a căzut multă zăpadă, s-a abătut un ger cumplit, înghețând până și Dunărea¹⁷. Potrivit cronicii lui Gheorghe Brancovici (1645-1711), moartea domnului muntean Radu cel Frumos, în noiembrie 1473, a fost urmată de o iarnă crâncenă¹⁸. În ianuarie 1490 a ieșit din maluri Dunărea, iar în același an a murit Matias Corvin, regele Ungariei¹⁹.

⁹ *Cronicile slavo-române...*, p. 37.

¹⁰ *Ibidem*, p. 92.

¹¹ *Ibidem*, p. 104.

¹² *Ibidem*, p. 125.

¹³ *Ibidem*, p. 141.

¹⁴ *Ibidem*, p. 100.

¹⁵ *Ibidem*, p. 150.

¹⁶ *Ibidem*, p. 35.

¹⁷ Paul Cernovodeanu, Paul Binder, *Cavalerii Apocalipsului. Calamitățile naturale din trecutul României (până la 1800)*, București, Editura Silex, 1993, p. 34.

¹⁸ *Ibidem*, p. 36.

¹⁹ *Ibidem*, p. 37.

Dacă în exemplele de mai sus, relatările calamităților sunt doar juxtapuse evenimentelor politice, iată și câteva percepții populare ale inundațiilor. Umanistul ardelean István Szamosközy înregistrează inundațiile din lunile februarie-martie 1598, în vecinătatea orașului Alba-Iulia, după care adaugă: „Multe persoane copleșite de superstiții au văzut în această viitură o minune, zicând că acest potop neașteptat prevestește mari schimbări. [...] Dacă viiturile puternice au loc înaintea echinocțiului de primăvară [...] ele cauzează mari răsturnări și schimbări la nivelul țării”²⁰. Între însemnările manuscrise din secolele XVIII-XIX găsim următoarele aprecieri față de intemperii: „Iarna aceasta [din 1864] au fost foarte silnică, încât au suferitu toată suflarea [...]. Și vara au fost răcoroasă și ploioasă toată. La 8 iulie 1864 au datu un potopu mare, care nu s-a mai pomenitu. [...] Lucrul ce nu s-au mai pomenitu, a treia parte din potopul lui Noe. Și să ne ferească Dumnezeu în viitoru”²¹. Furtunile, inundațiile, gerurile afectau gospodăriile, distrugeau semănăturile, fiind urmate de foamete, epidemii, invazii ale rozătoarelor și lupilor. Revărsările apelor deveneau astfel veriga dintr-un lanț de cataclisme ce perturba ordinea cotidiană și inducea diverse angoase. Catastrofele naturii intrau în aceeași succesiune cu schimbările social-politice și, toate la un loc, erau puse în legătură cu implicarea lui Dumnezeu în lumea profană.

Letopisețele rusești (ale lui Nicon, Nestor, Silvestru, cronica mănăstirii Ipatie etc.) consemnează, începând cu secolul al XI-lea, anii ploioși, furtunile, inundațiile și pagubele provocate agriculturii²². Ploile abundente din toamna anului 1229 i-au făcut pe locuitorii Novgorodului să presupună existența unei pedepse divine datorată noului episcop Arsenie, care îl izgonise pe Antonie, predecesorul său²³. În istoriografia bizantină, inundațiile erau corelate schimbărilor majore din comunitatea umană, fiind atribuite intervenției unei puteri supranaturale. Istoricul Socrate Scolasticul (380-450) menționează că ascensiunea uzurpatorului got Gainas la Constantinopol a fost însoțită de cutremur și de revărsarea apelor mării²⁴. Salaminius Hermias Sozomen (secolul al V-lea) arată că în timpul domniei împăratului Iulian Apostatul (361-363), prigonitor al

²⁰ *Ibidem*, p. 23.

²¹ Ilie Corfus, *Însemnări de demult*, Iași, Editura Junimea, 1975, p. 164-165.

²² *100 великих рекордов стихий*. Автор-сост. Н. Н. Непомнящий, Москва, Издательство Вече, 2008, с. 39-40 и сл.

²³ Н. М. Карамзин, *История Государства Российского*, Ростов-на-Дону, Ростовское книжное издательство, 1989, cartea I, vol. III, p. 503.

²⁴ Socrates Scholasticus, *The Ecclesiastical History*. Traducere revăzută de A. C. Zenos, New York, Christian Literature Publishing Co., 1886, cartea a IV-a, cap. 3, p. 159 (trad. n.).

creștinilor, „Dumnezeu a dat semne vădite ale nemulțumirii Sale și a lăsat multe calamități să se abată asupra mai multor provincii ale Imperiului Roman”. Între alte intemperii s-a numărat și următoarea: „Marea s-a retras și iar s-a revărsat peste marginile sale”²⁵. *Cronica Edessei* înregistrează câteva revărsări ale râurilor, sugerând că în spatele acestor fapte se ascund determinări divine: râul Daisan a ieșit din maluri „nici în ziua, nici în luna sa. Și ape ciudate au venit”²⁶.

La originea diverselor valorizări ale inundațiilor se află mitul biblic despre potopul universal – expresie a puterii, mâniei și judecății lui Dumnezeu²⁷. Sanționarea păcătoșilor prin intermediul inundațiilor este amintită la profetul Ieremia²⁸ și în scrierea deuterocanonică *Înțelepciunea lui Solomon*²⁹. După tâlcuirea Sfântului Ioan Gură de Aur (344/354-407), *Scriptura* subînțelege uneori prin ploaie încercările trimise de sus asupra oamenilor³⁰. Așadar, celebrul predicator extinde aria semantică a ploii, sugerând că intervenția divină nu constituie neapărat o pedeapsă. Potrivit *Patericului Egiptean* (secolele V-VI), din care unele fragmente au circulat în literatura religioasă medievală, după moartea unui bun creștin „îndată s-a pornit aerul și s-au făcut tunete și fulgere dese și ploaie atât de multă și așa de necurmată se pogora de sus”³¹. La rugăciunile credincioșilor către Sfântul Ioan cel Nou, în anul 1622 s-a revărsat râul Suceava, izbăvind vechea capitală a Moldovei de atacul cazacilor³².

Păstrând amintirea episodului biblic, limba română utilizează lexemul „potoș” pentru a desemna ploaia puternică sau revărsările râurilor: „Au venit Vedeș mare, potopu de apă multă”³³; „să speriasă oamenii de potop, să nu să prăpădească”³⁴. Reluând povestea marelui diluviu, *Hronograful Sfântului Dimitrie al Rostovului* (1651-1709),

²⁵ *Ibidem*, cartea a VI-a, cap. 2, p. 497.

²⁶ *The Chronicle of Edessa*, în „The Journal of Sacred Literature And Biblical Record”, New Series (= Series 4), vol. V, 1864, p. 31 (trad. n.).

²⁷ *Facerea*, cap. 7 și urm. Aici și în continuare cităm ediția: *Biblia sau Sfânta Scriptură*. Versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu V. Anania, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2001.

²⁸ *Ieremia*, cap. 46, vv. 7-8; cap. 47, v. 2.

²⁹ *Înțelepciunea lui Solomon*, cap. 18, v. 5.

³⁰ *Полное Собрание Творений Святого Отца Нашего Иоанна Златоуста в двенадцати томах*, cartea a II-a, Свято-Успенская Почаевская Лавра, 2005, p. 1437.

³¹ *Patericul ce cuprinde în sine cuvinte folositoare ale sfinților bătrâni*, ediția a 4-a, Alba-Iulia, Editura Reîntregirea, 2004, cap. XIX, p. 431.

³² În „*Mănăstiri ortodoxe*”, Mănăstirea Sucevița, nr. 5, 2010, p. 17.

³³ Ilie Corfus, *op. cit.*, p. 163.

³⁴ *Ibidem*.

tradus în română, adaugă: „După acel mare potop, mulți ani trecând, au mai fost și alte potopuri, dar nu peste tot pământul”³⁵. Intrat în uz cotidian, potopul presupune ideea unei intervenții divine. Analizând semnificația teologică a stihilor, Sfântul Nicolae Velimirovici (1880-1956) concluziona: „Și ce sunt cumplitele inundații pe care le vedem în zilele noastre dacă nu vestirea mâniei lui Dumnezeu din pricina păcatelor omenești?”³⁶ or „potopul sau inundația e un semn”³⁷.

Tulburările naturii pot reflecta moralitatea precară, acțiunile reprobabile ale oamenilor, pot anunța schimbări importante (în special, dramatice). Consecințele abaterilor etice deveneau deosebit de grave atunci când la originea lor se afla comportamentul suveranului țării, responsabil pentru destinele supușilor săi. În epoca medievală, bunăstarea naturii și opusul ei, cataclismele, erau atribuite influenței personalității monarhului. Jean-Paul Roux, autorul unei sinteze consacrate miturilor și simbolurilor legate de figura monarhului, menționa că oamenii medievali așteptau de la suveran diverse binefaceri, între care „să asigure venirea ploii la momentul prielnic și în cantitate suficientă, [iar] inundațiile să nu devasteze ogoarele”³⁸. Episcopul Eusebiu de Cezareea (263-340), părintele istoriografiei creștine și teoretician al puterii imperiale, arăta că doar suveranii creștini vor beneficia de binecuvântările lui Dumnezeu, materiale și spirituale³⁹. Împăratul bizantin Zenon (474-475, 476-491) declara într-un document oficial: „Dacă marele Dumnezeu și Mântuitorul nostru Iisus Hristos [...] va încuviința și va primi cu bunăvoință lauda noastră de obște și slujba, [...] atunci pacea și binecuvântările ce o însoțesc, și temperatura prielnică, și belșugul fructelor, și toate acele lucruri care sunt potrivite pentru binele omului, vor fi asigurate generos”⁴⁰.

³⁵ *Hronograf*. Transcriere în grafie latină de diaconul Gh. Băbuț, Oradea, Editura „Pelerinul Român”, 1992, p. 109.

³⁶ Sfântul Nicolae Velimirovici, *Simboluri și semne*. Traducere de A. Tănăsescu-Vlas, I. și S. Gurgu, București, Editura Predania, 2009, p. 67.

³⁷ *Ibidem*, p. 80.

³⁸ Jean-Paul Roux, *Regele. Mituri și simboluri*, București, Editura Meridiane, 1998 apud Ștefan S. Gorovei, Maria Magdalena Székely, *op. cit.*, p. 479.

³⁹ Eusebiu de Cezareea, *Viața lui Constantin cel Mare*, cartea I, cap. 3, p. 64. Am citat ediția: Eusebiu de Cezareea, *Scrieri*. Partea a II-a. Traducere de R. Alexandrescu, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1991.

⁴⁰ *The Syriac Chronicle known as that of Zachariah of Mitylene*. Traducere de F. J. Hamilton, E. W. Brooks, London, Editura Methuen & Co., 1889, cartea a V-a, cap. VIII, p. 123 (trad. n.).

Alți teologi creștini se referă la responsabilitatea monarhului pentru fericirea țării sale, afirmând că starea spirituală a conducătorului are repercusiuni asupra întregii societăți. În acest sens, Sfântul Dimitrie al Rostovului afirma: „Pentru păcatele celor mai mari fețe și cei mai mici sufăr primejdii. [...] Pedepsirea lui Dumnezeu asupra nelegiuitorilor stăpânitori slobozindu-se, aceeași se atinge și de poporul ce este sub ei”⁴¹. Din această perspectivă, cataclismele naturale pot surveni atunci când suveranul încalcă dogma, morala creștină sau când moare și, în consecință, nu mai exercită influența sa binefăcătoare asupra țării.

Un rol omnipotent era atribuit monarhului în Occidentul medieval; aici, demnitatea regală avea un caracter sacru⁴². Până în secolul V d. Hr., bizantinii își numeau împăratul *ἱερέυς* – „preot”⁴³. După Eginhard (770-840), moartea împăratului Carol cel Mare, în anul 814, a fost prezisă de eclipse, cutremure și alte apariții simbolice⁴⁴. În vechea Anglie se credea că furtunile însoțesc decesul marilor personalități, după cum s-ar fi întâmplat în 1658 înainte de moartea lui Oliver Cromwell. Cauza pentru care se dezlănțuie stihiiile ar rezida în „marea răutate a defunctului sau marea sa faimă”⁴⁵.

Moartea lui Ștefan cel Mare se înscrie într-un scenariu similar, din moment ce diverse pasaje cronicărești îi atribuie virtuțile monarhului creștin prin excelență, aflat în grija lui Dumnezeu. *Letopisețul Anonim al Moldovei* subliniază că „a răposat robul Lui Dumnezeu, domnul Ion Ștefan Voievod”⁴⁶. Conform autorului, biruința de la Vaslui (1475) a fost obținută „cu mila Lui Dumnezeu și cu ajutorul lui Iisus Hristos”⁴⁷. În urma bătăliei cu muntenii de la Râmnic din 1481, domnul Moldovei „s-a întors ca un purtător de biruințe”⁴⁸, expresie preluată din titulatura Sfântului Gheorghe⁴⁹. *Letopisețul de la Putna I* notează că „a răposat în veci pomenitul Ioan

⁴¹ *Hronograf*, p. 169.

⁴² Jacques Le Goff, *Regele*, în lucrarea *Dicționar tematic al Evului Mediu Occidental* (autori: Jacques Le Goff, J.-Cl. Schmitt). Traducere de M. Roșioru, N. Farcaș, D. Burducea, M. Roman și G. Puică, Iași, Editura Polirom, 2002, p. 646; Marc Bloch, *Regii taumaturgi*. Traducere de V. Panaitescu, Iași, Editura Polirom, 1997, p. 129.

⁴³ Marc Bloch, *op. cit.*, p. 142.

⁴⁴ Eginhard, *The Life of Charlemagne*. Traducere de S. E. Turner, ediția a VI-a, The University of Michigan Press, 1966, pasajul XXXII, p. 60-61.

⁴⁵ J. Simpson, St. Roud, *A Dictionary of English Folklore*, New York, Oxford University Press, 2003, p. 344 (trad. n.).

⁴⁶ *Cronicile slavo-române...*, p. 22.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 18.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 19.

⁴⁹ *Viețile Sfinților de peste tot anul*, Alexandria, Editura Biserica Ortodoxă, 2003, p. 354.

Ștefan Voievod”⁵⁰, iar *Letopisețul de la Putna II* îl numește „binecredinciosul domn Io Ștefan Voievod”⁵¹.

Prin acțiunile sale ca domn, apreciază istoricii moderni, Ștefan cel Mare a urmat modelul suveranilor biblici, cultivând virtuți esențiale ale creștinismului: pacea⁵², smerenia⁵³, înțelepciunea⁵⁴ și evlavia⁵⁵. Vestigiile epocii ștefanieni sugerează că domnul Moldovei primea semne divine, cârmuirea sa având, astfel, o dimensiune providențială⁵⁶. Cutremurele, aparițiile stelelor neobișnuite generau angoase apocaliptice; în acest context, războaiele anti-otomane ale lui Ștefan cel Mare căpătau conotații sacre⁵⁷. Maciej Strykowski și Joachim Bielski, cronicari polonezi din secolul al XVI-lea, menționează că pentru vitejiile sale Ștefan este considerat sfânt⁵⁸, afirmație reiterată și de Grigore Ureche („până astăzi îi zicu sveti Ștefan Vodă”⁵⁹). Așadar, gerurile, ploile grele și inundațiile, „cum nu fusese niciodată”, continuă, firesc, linia evenimentelor miraculoase care au însoțit domnia unui monarh exemplar, înzestrat cu atributele sfințeniei. Dereglarea cursului naturii în timpul iernii și primăverii anului 1504 reprezentau, în conștiința vremii, semnele prevestitoare ale unei schimbări importante. Înzestrat cu o remarcabilă înțelegere a coordonatelor folclorului național, Mihai Eminescu transfigurează în cheie romantică ideea arhaică despre moartea suveranului și modificările naturii: „Plâns-au marea pe-ai ei regi,/ Pe-mpărații lumii-ntregi,/ Ș-o furtună se lăsă/ Ce pământul l-îneacă”⁶⁰.

James George Frazer urmărește până în antichitate și la societățile tradiționale credința potrivit căreia regele exercită control asupra

⁵⁰ *Cronicile slavo-române...*, p. 52.

⁵¹ *Ibidem*, p. 66.

⁵² Ștefan S. Gorovei, Maria Magdalena Székely, *op. cit.*, p. 458-460.

⁵³ *Ibidem*, p. 461.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 462.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 474.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 479. Maria Magdalena Székely, Ștefan S. Gorovei, „*Semne și minuni*” pentru Ștefan Voievod. *Note de mentalitate medievală*, în „*Studii și Materiale de Istorie Medie*”, vol. XVI, București, 1998, p. 51 și urm.

⁵⁷ Maria Magdalena Székely, *Ștefan cel Mare și sfârșitul lumii*, în „*Studii și Materiale de Istorie Medie*”, vol. XXI, București, 2003, p. 271-278; Liviu Pilat, *Mesianism și escatologie în imaginarul epocii lui Ștefan cel Mare*, în aceeași publicație, vol. XXII, București, 2004, p. 102-104.

⁵⁸ *Portret în cronică...*, p. 195 și 206; Ștefan S. Gorovei, Maria Magdalena Székely, *Princeps omni laude maior...*, p. 446-447.

⁵⁹ *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 57-58.

⁶⁰ Mihai Eminescu, *Opera poetică*. Ediție îngrijită de H. Zava, Chișinău, Editura Gușuniv, 2008, p. 639.

fenomenelor naturii⁶¹. Savantul englez observă: „Monarhul este punctul de sprijin care susține cumpăna lumii și cea mai neînsemnată lipsă de măsură de care el dă dovadă îi poate răsturna acesteia delicatul echilibru”⁶². În consecință, moartea regelui provoacă destabilizarea bunului mers al naturii⁶³.

Folclorul românesc reține consecințele dezastruoase ale revărsării râurilor, asociindu-le obstacolelor și morții. Iată o imprecuație populară: „Oltule, câine spurcat,/ Ce vii așa turburat?/ Au la coadă te-a plouat/ De-mi vii așa mâniat/ Și cu sânge-amestecat:/ Tot cu sânge de haiduci/ Cu căpestre de cai murgî?”⁶⁴ Întâlnim sintagma „câinii Nistrului”⁶⁵, denumind acțiunea malefică a râului, iar o superstiție basarabească susține: „Zemi Nestru, când îi vini vremea sî'neși v'on om șeri cap di om”⁶⁶. Ploile abundente, cauza inundațiilor, sunt atribuite lui Dumnezeu⁶⁷ sau ființelor fantastice⁶⁸. Responsabil de cursul naturii este și omul, deoarece, în mentalitatea tradițională românească, el trebuie să vegheze la respectarea rânduiei universale, cea care „leagă toată făpturile firii într-o nesfârșită solidaritate și armonie”⁶⁹. Patronând toate creațiile pământești, datoria omului este să împlinească preceptele moralei creștine, căci „însușirea de seamă a stăpânului este apropierea de sfințenie”⁷⁰. De respectarea acestei ordini depinde și cursul întregii naturi. Păcatul sau dispariția omului virtuos, garantul stabilității lumii, ar provoca o cădere în haos.

În tradiția populară, Ștefan Vodă e întruparea idealurilor morale, i se atribuie isprăvi miraculoase și este susținut de puterea divină⁷¹.

⁶¹ James George Frazer, *Creanga de aur*. Traducere de O. Nistor, București, Editura Minerva, 1980, vol. I, p. 27; vol. II, p. 73-74.

⁶² *Ibidem*, vol. II, p. 74.

⁶³ *Ibidem*, p. 79.

⁶⁴ G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare române*, vol. I. Ediție critică, note și tabel cronologic de G. Antofi, București, Editura Minerva, 1985, p. 323.

⁶⁵ *Ibidem*, vol. II, p. 136.

⁶⁶ Petre V. Ștefănuță, *Datini și tradiții populare*. Text ales și stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Gr. Botezatu, Chișinău, Editura Știința, 2008, p. 288.

⁶⁷ G. Dem. Teodorescu, *op. cit.*, vol. I, p. 49, 169 și 171.

⁶⁸ Bogdan Petriceicu Hașdeu, *Soarele și Luna. Folclor tradițional în versuri*, vol. I. Ediție critică, prefață, note, comentarii, variante și indici de I. Opreșan, București, Editura Saeculum I. O., 2002, p. 227; *Povești, snoave și legende*. Ediție alcătuită și îngrijită de I. C. Chițimia, București, Editura Academiei, 1967, p. 383.

⁶⁹ Ovidiu Papadima, *O viziune românească a lumii. Studiu de folclor*, București, Editura Saeculum I. O., 1995, p. 60; Andrei Oișteanu, *Ordine și haos. Mit și magie în cultura tradițională românească*, Iași, Editura Polirom, 2004, p. 72.

⁷⁰ Ovidiu Papadima, *op. cit.*, p. 62.

⁷¹ *Ștefan cel Mare și Sfânt (1504-2004). Portret în legendă*, Suceava, Editura Mușatinii, 2003, p. 47 și 53; *Ștefan cel Mare și Sfânt. 500 ani de nemurire*. Alcătuit de Tudor Colac, București-Chișinău, Editura Litera Internațional, 2004, p. 64-64, 68, 83 și 438.

„În rai, sufletul lui Ștefan stăpânește toate sufletele câte-s acolo și în iad; și mai are puterea de a descoperi și a omorî pe hoții care fac moarte de om”⁷². Chiar numele lui Ștefan cel Mare are o putere magică, fiind invocat în descântece pentru alungarea spiritelor malefice⁷³. Bun cunoscător al Evului Mediu românesc și al datinilor populare, Mihail Sadoveanu imaginează următoarele superstiții ale epocii ștefaniene: „Dacă bate clopotul și vine Măria Sa, cine știe ce are să se întâmple! Au să se iște puhoai, are să reverse apa Moldovei, are să pornească iar vreun război!”⁷⁴; „de când acea putere se așezase asupra Moldovei, părea că s-au schimbat și stihiiile. Ploile cădeau la timp, iernile aveau omături îmbielșugate. Iazurile stăteau liniștite în zăgazuri”⁷⁵.

Fiind investit cu atâtea trăsături ale sfințeniei, în imaginația contemporanilor și a urmașilor săi revărsarea apei râurilor înaintea morții domnului apare ca element organic al unei serii de elogii și calități excepționale atribuite lui Ștefan cel Mare. Consemnând iarna grea și inundațiile, cronicarii subscriau astfel unei răspândite concepții medievale, cu rădăcini în antichitate, conform căreia monarhul este responsabil pentru ordinea social-politică, economică, spirituală a țării sale, dar și pentru bunul mers al fenomenelor naturii. Sursele narrative din Țara Moldovei nu explică de ce moartea domnului a fost prezisă de inundații, dar, presupunem noi, o subînțeleg, fiind împărtășită în credințele populare și în conștiința cultă a Europei de atunci.

Abstract

The paper examines the death of Stephen the Great as recorded by the medieval chronicles. His death was preceded by a hard winter, abundant rains, overflows of rivers and human victims. The juxtaposition of these events is not a mere coincidence, since, according to the traditional mentality, the Christian sovereign was responsible for the welfare both of the human order and the natural one. The author of the present paper follows this idea throughout the Romanian, Byzantine, Russian and Occidental chronicles, as well as in folk and authored creations

⁷² Ștefan cel Mare și Sfânt. 500 ani de nemurire, p. 440.

⁷³ *Ibidem*, p. 499-501; M.-Al. Canciovici, *Ștefan cel Mare în tradiția populară românească*, Chișinău, Editura Știința, 1994, p. 69 și 90.

⁷⁴ Mihail Sadoveanu, *Frații Jderi*, vol. I. Ediție îngrijită de C. Mitru, București, Editura Minerva, 1981, p. 8.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 44.